

виступає критерієм включення майбутнього вчителя в культуротворчу діяльність, тому що виявляє принципову суб'єктивність вибіркового, особистісного ставлення до цінностей і смислів, схильність до її творчого інноваційного розвинення.

Виділені складові культуротворчої діяльності не існують відокремлено одна від одної і функціонують у цілісному навчально-виховному процесі, які забезпечують формування ціннісних орієнтацій студентів вищих педагогічних закладів.

Студенти не обмежуються бажанням пізнати світ, виявити своє ставлення до дійсності. Вони прагнуть гармонізувати існуючі компоненти свого ставлення і тим самим стверджувати естетичні цінності. Набутий досвід особистісної самоактуалізації в культурі формує мотивацію студентів до здійснення культуротворчої діяльності на аксіологічних засадах.

Зважаючи на викладене, ми можемо зробити такі *висновки*, що:

– формування ціннісних орієнтацій студентів педагогічних закладів відбувається у культуротворчій діяльності як особливому процесі, який ґрунтується на пізнанні культурних явищ і предметів, розкритті їх сутності, спрямована на самореалізацію особистості, вимагає власної активності студента як суб'єкта культури;

– формування ціннісної сфери у процесі культуротворчої діяльності передбачає наявність певного рівня естетичних ставлень особистості до дійсності і мистецтва, виражається через естетичне сприйняття, потребу, оцінку, ідеали, смаки, творчу естетичну активність;

– культуротворча діяльність, яка несе великий інформаційно-змістовий вплив на студентів, акумулює їх увагу до культурних цінностей, через які збагачує їх культурний тезаурус, активізує при цьому внутрішній особистісний потенціал, організуючи до творчої діяльності, взаємопов'язує світогляд, смаки, погляди, переконання, ідеали.

Проте у подальшій розробці даного питання необхідно продовжити дослідження ціннісних орієнтацій студентів вищих педагогічних закладів у процесі культуротворчої діяльності за її структурними компонентами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Людина і світ: підручник /За ред. Губернського Л.В., Приятельчука А.О. – К., 1999. – С. 26 – 28.
2. Падалка Г. Естетична культура майбутніх вчителів та умови її формування// Вища й середня пед. освіта. – Київ, 1991. – №15. – С. 59.
3. Пономаренко В.А. Психология духовности. – М.: ИИП “Изд-во Магистр”, 1998. – 194 с.
4. Сагатовський М.І. Цінності і роль їх у житті суспільства і людини //Філософія: Підручник / За ред. Г.А. Зайченка та ін. – К.: Вища шк., 1995. – С. 424 – 435.
5. Тюрина В.А., Научитель Е.Д. Ценностные ориентации: Учебное пособие. – К.: ООО “Международ. Фин. Агенство”, 1988. – 343 с.

УДК 37. 013. 42

С.Г. Шебанова

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ “Я”-КОНЦЕПЦІЇ ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ

Соціальна адаптація особистості завжди була предметом особливої уваги з боку суспільства. Але особливої актуальності тема соціальної адаптації індивіда набуває у перехідний період розвитку суспільства, бо нестабільність, що панує на всіх щаблях структури соціуму, зумовлює виникнення ряду негативних явищ, які ускладнюють процес соціальної адаптації і викликають його порушення – соціальну дезадаптацію, зокрема шкільну. Як не прикро, але саме поширення явища соціально дезадаптованої поведінки, а саме – асоціальної, деструктивної, кримінальної, аддиктивної викликає тривогу у сучасних

вчителів та науковців (К.М.Алівагабов, Н.В.Вострокутов, А.О.Реан, Г.М.Федорішин та ін.) [1; 2; 7]. Отже однією із нагальних проблем перед спеціалістами є визначення чинників, що детермінують соціальну дезадаптацію та пошук шляхів, котрі сприяють формуванню адекватної соціальної адаптації.

Мета нашої статі – вивчити вплив емоційної складової “Я”-образу як психологічної детермінанти соціалізації молодших школярів в умовах навчально-виховного процесу. Як відомо, адаптованість чи дезадаптованість (тобто конструктивне або деструктивне сприйняття оточуючого світу) формується під впливом системи усвідомлених та неусвідомлених самооцінок і представляє собою емоційно забарвлену готовність суб’єкта до сприймання як власне себе, так і навколишнього середовища. Визначення ефективних шляхів подолання соціальної дезадаптації потребує аналізу зв’язків між соціальною адаптованістю та позитивною емоційною складовою “Я”-образу (як психологічного феномену) або почуттям “любові до себе” (як феномену філософського).

На думку Г.М.Федоришина [7] соціально-психологічна адаптація є: 1) процесом і результатом активного пристосування індивіда до середовища за допомогою найрізноманітніших інтеріоризованих соціальних засобів (дій, вчинків, діяльності). При цьому в процесуальному плані Г.М.Федоришин виокремлював такі рівні: адаптивність – неадаптивність – дезадаптивність, а в результативному – адаптованість – неадаптованість – дезадаптованість; 2) компонентом дієвого ставлення індивіда до світу, провідна функція якого полягає в оволодінні ним порівняно стабільними умовами і обставинами свого буття; 3) складовою осмислення і розв’язання типових репродуктивних задач і проблем завдяки соціально прийнятним чи ситуативно можливим способам поведінки особистості.

Це конкретно виявляється в наявності таких психологічних феноменів як оцінка, розуміння і сприйняття особистістю навколишнього середовища, його будови, вимог, завдань. Водночас особистість, вступаючи у численні соціальні взаємини, формує сукупність уявлень не тільки про світ, а й про себе, мисленнево виокремлює ставлення до власного внутрішнього світу та його різних характеристик, формує самооцінку та утворює установки як усвідомлену й емоційно забарвлену готовність суб’єкта сприймати світ і себе в ньому певним чином (конструктивно або деструктивно). Всі ці психічні процеси внутрішньо зорганізуються у вигляді такого складного утворення особистості як її “Я”-концепція, що визначає актуальну систему її самосприйняття, тобто всю сукупність уявлень особи про саму себе. На думку більшості вчених, “Я”-концепція включає в себе: 1) когнітивну складову – образ “Я”, що характеризує *зміст* уявлень про себе та проявляється в усвідомленні своїх фізичних, інтелектуальних та інших якостей; 2) емоційно-оцінкову складову – афективний образ “Я”, що характеризує *відношення* до себе в цілому або до окремих боків своєї особистості та проявляється у системі самооцінок та суб’єктивному сприйманні зовнішніх факторів, що впливають на власну особистість; 3) поведінкову складову – *реакцію або конкретну дію*, що базуються на основі перших двох складових.

При цьому, зрозуміло, що “Я”-концепція виникає перш за все на основі взаємодії особистості із соціумом. Так, Прескотт наводить дані шведських психологів, що простежили долю 120 “небажаних дітей” (вони виховувались матерями, які не бажали їх народжувати). Виявилось, що у таких осіб у 2 рази частіше відзначаються емоційні порушення та соціальна дезадаптованість. Крім того, Прескотт сам провів порівняльне дослідження 49 етнічних груп. Воно показало, що в більшості випадків у тих групах, де традиції забезпечують дитині достатній контакт із матір’ю в ранньому віці (наприклад, дитину носять за спиною, не залишаючи її надовго одну) діти ростуть миролюбними та доброзичливими. І навпаки, чим на більший час діти в ранньому віці відчують себе самотніми та відчуженими від матері, тим помітніше в них прояви ворожості, люті й агресивності (за О.Б.Орливім) [3].

Дослідження Н.В.Вострокутова по вивченню впливу індивідуального досвіду дошкільників та молодших школярів на знання про самого себе підтверджують припущення, що “Я”-образ дітей складається в умовах взаємодії дитини з іншими людьми, перш за все з батьками та іншими дорослими. На його думку формування “Я”-концепції починається

задовго до початку навчання у школі, тому що багато дітей-дошкільників (майже 45% за результатами експерименту) мають досить ясні і точні уявлення про свої можливості. Думка про те, що індивідуальний досвід стає визначальним лише в зрілому віці, а в дитинстві відіграє несуттєву роль, не підтвердилася. Крім того, особливо відзначимо, що чим менша дитина, тим не критичніше вона сприймає думку дорослих, а з цього випливає, що навішування на дитину “ярликів” з негативним підтекстом – дуже небезпечне явище, бо формує зневажання дитини до самої себе, втрату віри у власні можливості і в кінцевому результаті негативне відношення до власного “Я”.

У старшому дошкільному та молодшому шкільному віці оцінки дорослих починають переломлюватися через індивідуальний досвід дитини, при цьому найвищі результати діяльності дітей досягнуті в умовах точних оцінних впливів дорослого при доброзичливому емоційному відношенні до дитини (Р.В.Павелків) [5]. Отже, особистість молодших школярів (у порівнянні з підлітками) перебуває лише на первинному етапі формування “Я”-концепції, життєвих цінностей та активної життєвої позиції. Доволі часто цей етап протікає досить складно та суперечливо, бо саме в цьому віці, на думку багатьох дослідників деякі стратегії поведінки стають звичними стереотипами (К.М.Алівагабов, Г.М.Федоришин та ін.). Тому формування позитивно орієнтованої “Я”-концепції (або почуття “любові до себе”) необхідно починати саме в молодшому шкільному віці, поки основні стереотипи поведінки ще не закріпилися і не набули характеру стійких навичок. В той же час ми поділяємо позиції вчених (Л.С.Виготського, С.П.Рубінштейна та ін.), що вказують на необхідність надання корекційно-педагогічної допомоги якомога раніше, оскільки тільки так можливо попередити нашарування соціальної дезадаптованості, що значно ускладнюють психічний розвиток. Однак у сучасних умовах, коли багато дітей не відвідують дитячий садок це можливо лише тоді, коли дитина йде до школи.

Р.В.Павелків відзначає, що вже з початкової школи ми, згідно традицій нашого виховання, активно втілюємо в учнів думку, що гідну людину відзначає самокритичність. Однак, при цьому вчителі не завжди враховують, що самокритичність передбачає аналіз і боротьбу з конкретними недоліками, а не з цінністю особистості в цілому, що є аналогічним самознищенню. Позиція невдахи, коли індивід вважає, що він не заслуговує на схвалення майже ні в якому виді діяльності, – шкідлива і небезпечна не тільки для самого індивіда, але й для оточуючих, “Тому що той, хто не цінує власну особистість, не зважатиме й на чужу” [5, 96].

З проведеного аналізу випливає, що перекручування уявлень дитини про саму себе може закладатися із самого народження або виникати на будь-якому етапі її розвитку під впливом батьків або значущих дорослих.

Прямий вплив відношення до себе батьків на поведінку і сприйняття себе дитиною вивчався в дослідженнях А.Захарова (за Н.І.Повякель, І.О.Блохіною) [4]. У якості досліджуваних виступали батьки “упертих” дітей. А.Захаров відзначив негнучкість цих батьків у питаннях виховання. Порівняння результатів психологічних тестів, виконаних батьками “упертих дітей”, і батьками, що не вважають своїх дітей такими, показали значущі відмінності між ними, особливо між матерями. Матері “упертих дітей” були дратівливі, напружені, тривожно-недовірливі, неупевнені в собі, зазнавали труднощів у взаєминах з оточуючими. Матері “невпертих дітей”, якщо і страждали якими-небудь з цих недоліків, частіше здійснювали протилежну поведінку. А.Захаров дійшов висновку, що побоюватися потрібно не дитячої, а батьківської упертості. Батьки, які позитивно відносяться до самих себе, в цілому з більшим розумінням та терплячістю відносяться і до поведінки дитини, приймають її такою, як вона є. Це допомагає дитині формувати позитивний образ як власного “Я”, так і Іншого.

Проблема формування позитивної “Я”-концепції вимагає від нас розібратися, яке місце в структурі особистості займає “любов до себе” або позитивне емоційне відношення до власного “Я”. Аналіз включення поняття “любов до себе” в структуру особистості спирається на теорію особистості, представлену в працях С.Л.Рубінштейна, що виправдує

себе на практиці розвиваючого навчання протягом уже не одного десятиліття [6]. Особистість не дана генетично, а задана і є продуктом власної діяльності в культурному середовищі. Культурне середовище, суспільство ставить людину в ситуацію справжнього вибору, де виявляється фундаментальне протиріччя людини між “Я”-функцією біологічної істоти і “Я”-функцією суспільної істоти. Особистість не збігається з цими “Я”, тому в життєвих ситуаціях людина може почувати декілька своїх “Я”. При цьому нерідко виявляється трагедія людського життя – почуття провини. Породжується це почуття в процесі виховання і перекручування сприйняття людини самої себе, вимог вихователів до дитини визнати себе винною (таке ми знаходимо й у православній релігії – ідея “гріха та покаяння”; і в комуністичному вихованні – “раніш думай про Батьківщину, а потім про себе”, бо інакше – моральна ганьба і ін.).

Зауважимо, що у багатьох філософських працях відомих давньогрецьких мудреців та дослідженнях сучасних науковців, які активно впроваджують в життя ідею важливості любові до себе, акцент робиться на тому, що людині, як особистості, необхідно самій усвідомити відповідальність за власні вчинки. Особистісний вибір, у ході якого і формується ця відповідальність здійснюється на 3-х рівнях: 1) на рівні цілісності (при розвиненості емоційного почуття та інтуїції); 2) на рівні свідомості (вибір робить аналітична складова особистості; “Я” усвідомлює напрямок власної поведінки; 3) на рівні вольових зусиль.

Узагальнюючи матеріали досліджень, присвячених особливостям поведінки молодших школярів у навчальній діяльності, виокремимо такі інтегративні компоненти особистості: 1) на рівні свідомості – це основний життєвий принцип або ідеал як зразок моральної поведінки; 2) на рівні поведінки – це характер, що визначає межі реалізації ідеалу, 3) на рівні емоцій, почуттів, інтуїції – це інтерес, що характеризує сутність дитини, зацікавленої собою і навколишнім світом. Психологічний стан переживання дитиною інтересу – це переживання власної цілісності.

За словами Е.Фромма, особистість починається з формування інтересу в тісному зв’язку з характером та ідеалами. “Любов – це активна зацікавленість у житті і розвитку того, до кого ми зазнаємо це почуття; активна сила в людині, що валить стіни, які відокремлюють людину від її ближніх; яка поєднує її з іншими” [8, 36]. Виходячи з цього, “любов до себе” – це активна зацікавленість людини в самій собі, у власній цілісності, житті і розвитку; активна сила, що поєднує людину з ближніми. Тому в структурі особистості любов до себе виступає на рівні третього інтегративного компонента – інтересу у метаіндивідному психологічному прояві, будучи, по суті, першим аспектом, з якого починається формування справжньої особистості в тісному зв’язку з двома іншими інтегративними компонентами (інтраіндивідному та інтеріндивідному за А.В.Петровським).

Аналіз філософських і психологічних підходів свідчить, що любов до себе, визначена як позитивна емоційна орієнтація “Я”-образу, є одним з фундаментальних властивостей особистості, органічно включених у її структуру. Деформація любові до себе в ході неправильних виховних впливів призводить до порушень, що не дозволяють сформувати дійсно цілісну і гармонічну особистість без усунення деформацій любові до себе.

Таким чином, ефективним шляхом подолання соціальної дезадаптації молодших школярів є формування позитивної емоційної орієнтації “Я”-концепції. Отже, подальший пошук цього напрямку дослідження необхідно спрямувати на розробку методів психокорекції, спрямованих на формування позитивно-орієнтованої рефлексії кожного конкретного молодшого школяра.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аливагабов К.М. Соотношение оценки социальных явлений и нравственного поведения у младших школьников и подростков.– С.Пб.: Владос, 1993. – 136с.
2. Вострокнутов Н.В. Школьная дезадаптация: ключевые проблемы диагностики и реабилитации//Школьная дезадаптация. Эмоциональные и стрессовые расстройства у детей и подростков. – М.: Педагогика, 1995. – С.8–11.

3. Орлов А.Б. Личность и сущность: внешнее и внутреннее “Я” человека // Хрестоматия по психологии личности. Т.2. – Самара, Изд. дом “Бахрах”, 1999. – С. 509–533.
4. Пов’якель Н.І., Блохіна І.О. Психологічні передумови становлення позитивної “Я”-концепції як базової компоненти самовизначення / Зб. наук. пр. “Психологія”. – Вип. 2(5). – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 1999. – С. 177–183.
5. Павелків Р.В. Виховання молодших школярів за міжнародною програмою “Self-esteem” як засіб профілактики кризи підліткового віку / Зб. наук. праць. – Рівне, Рівненський державний педагогічний інститут, 1998. – Вип.4. – С.95–98.
6. Рубинштейн С.П. Основы общей психологии. – С.Пб: Питер, 1999. – 705 с.
7. Федоришин Г.М. Діагностика зовнішніх та внутрішніх чинників шкільної дезадаптації підлітків у реальній практиці // Актуальні проблеми психології / Зб. наук. праць. – К.: Ін. психол. ім.Г.С.Костюка, 2002. – Т.3. – С.88–96.
8. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. – М.: Республика, 1994. – 447с.

УДК 37. 013. 43

К.О. Щедролосова

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ СУТНОСТІ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

На початку третього тисячоліття спостерігається активний процес пізнання культури, звернення до її джерел, намагання осягнути закони, що визначають динаміку розвитку, утвердження культурних норм у повсякденному житті, прагнення вплинути на протікання соціокультурних процесів у модернізованому суспільстві. Даний процес викликано, передусім “глобалізацією життя на планеті Земля, яка з досить абстрактного географічного образу все більше перетворюється на цілком реальний спільний дім усього людства. І, таким чином, ця обставина змушує принаймні уявляти як виглядають наші сусіди, як вони живуть і що треба знати, аби порозумітися з ними” [1, 4].

Актуальність досліджуваної проблеми обумовлюється становленням системи національної освіти, орієнтованої на загальнолюдські, національні й регіональні цінності, вивченням предметів культурологічного циклу в загальноосвітній та вищій школах, що є важливим чинником духовного розвитку, набуттям художньо-естетичної та загальної культури, гуманізації та гуманітаризації навчально-виховного процесу.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати сутність, структуру феномену “художня культура” на основі аналізу соціально-філософської, культурологічної та психолого-педагогічної літератури.

Виходячи з мети, ми визначили такі завдання: розкрити особливості та соціально значущі функції художньої культури як однієї з найрізноманітніших сфер культури; довести важливість та своєчасність введення художньої культури в психолого-педагогічну практику.

Аналіз поняття “художня культура” неможливий без опори на досягнення філософської та психологічної теорії про людину і закономірності її розвитку як творчої особистості. Вирішальне значення має виявлення теоретичного коріння поняття “художня культура”, розгляд якого слід починати з тлумачення категорії “культура” (від лат. cultura – обробіток, вирощування, догляд; у педагогічному контексті – розвиток, виховання, освіта). Ми аналізуємо сутність культури у світлі основних підходів гуманітарного знання і гуманістичного бачення феномену. Вперше, у цьому аспекті, термін “культура” у його розширеному тлумаченні як “обробки, довершеності душі” зустрічається в працях Цицерона (106–43 рр. до н.е.) – культура душі (cultura animi). У ході історичного розвитку людства, саме культура вбирала у себе його якісні характеристики, виступала важливим чинником розкриття людського сутнісного потенціалу, формувала в людині духовну особистість. Сплеск її гуманістичного змісту яскраво відбито у європейській історико-філософській літературі другої половини XVIII століття – доби Просвітництва у якості поняття, що